

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/27, p. 393-410

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12802>
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

Referees/Hakemler: Yrd. Doç. Dr. Harun BEKİROĞLU –
Yrd. Doç. Dr. Behlül TOKUR

This article was checked by iThenticate.

MİKRO MİLLİYETÇİLİK ÖZELİNDE KUR'AN'A GÖRE IRKÇILIK

Necmettin ÇALIŞKAN*

ÖZET

Mikro milliyetçilik kavramı son zamanlarda ortaya çıkan ve “milli biz” yerine daha küçük planda “biz” düşüncesini öne çıkaran kavramdır. Kavramsal olarak yeni ortaya çıkmış olmasına rağmen özünde ırkçılığı barındıran bir düşüncedir. Nitekim birçok müfessire göre ilk olarak Şeytanın Hz. Âdem'e secde etmeyerek sergilediği ırkçılık düşüncesi tarihsel süreç içerisinde faşizm, asabiyet, kavmiyetçilik, holiganizm, mikro milliyetçilik vb. değişik isimler olarak ve değişik formlara bürünerek günümüze kadar ulaşmıştır.

Özellikle küreselleşme ve bilgi çağının ortaya çıkardığı veya yeniden yorumlanmasını sağladığı ırkçılık ve yeni adıyla mikro-milliyetçilik olgusu, gerek İslam âleminin gerek devletlerin gerekse de tüm insanlığın toplumsal huzur ve barışını tehdit edecek nitelikte bir olgudur. Bu konuda yapılması gerek en önemli şey, öncelikle bu olgunun ilahi beyanlara göre tam olarak tespit edilmesi, yine ilahi beyanlarda verilen çözüm önerilerinin yerine getirilmesidir.

Nitekim Allah'ın ırkçılık ve benzeri hastalıklı düşüncelerin toplumdan uzaklaştırılması için önerdiği en önemli çözüm ümmet anlayışıdır. Ümmet anlayışı, temelde ırkçılık ve benzeri düşünceleri reddederken tüm Müslümanların tek bir vücut gibi olması ve birlikte hareket etmesinin gerekliliği üzerinde şekillenmiştir.

İşte bu çalışma ile Kur'an'a göre Müslümanların birliğini tehdit eden unsurlar mikro milliyetçilik özelinde ele alınacak ve bazı uygulama örnekleri ile çözüm olarak İslam'ın getirmiş olduğu ümmet anlayışı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Irkçılık, Asabiyet, Teâruf, Hamiyyetü'l-Câhiliyye, Mikro Milliyetçilik, Ümmet.

* Yrd. Doç. Dr. Mustafa Kemal Üniversitesi El-mek: ncaliskan@beyza.net

RACISM IN REGARD TO MICRO NATIONALISM ACCORDING TO THE QUR'AN

ABSTRACT

The concept of micro-nationalism emerges recently and is a concept that emphasizes the idea of "we" rather than the "national we". Despite being conceptually emerging, it is an idea that is inherently racist. As a matter of fact, Racism, which he exhibited not to prostrate to Adam, is an agonizing, haniyet, tribalism, etc. by taking different names and taking various forms.

In particular, racism and new micro-nationalism, which are emerging or reinterpreted by globalization and the age of knowledge, are threats to the social peace and peace of the Islamic world, as well as of all humanity. The most important thing to do in this regard is to firstly determine the exact nature of this phenomenon according to the divine declarations, that is, to fulfill the solution proposals given in divine declarations.

As a matter of fact, the most important solution that Allah has proposed for the removal of racism and similar illnesses from society is the understanding of ummah. The understanding of the ummah is shaped by the necessity of all Muslims to be like one body and to move together when basically rejecting racism and similar thoughts.

According to this study, the elements threatening the unity of Muslims according to the Qur'an will be dealt with in the context of micro-nationalism and the understanding of the ummah that Islam has brought as a solution with some application examples will be emphasized.

STRUCTURED ABSTRACT

Through Islam, Muslims gained the consciousness of equity, justice, unity, solidarity, fraternity and community, and this consciousness have been exposed, throughout history, to many negative influences both from external and internal sources. Islamic world is still facing many problems like discrimination and racism caused by those influences. One of the factors underlying these problems is the fact that racism is sympathetically introduced with names that include positive aspects like nationalism. In this regard, the so-called micro nationalism entails, as contrary to Islamic values, the superiority of a particular unit smaller than a race like ethnic origin, family or clan—even though not necessarily the superiority of a particular race.

In the concept of micro nationalism, a sense of "we" smaller than the national scale is emphasized. Although the micro nationalism has newly emerged as a concept, it essentially contains racism. For many Qur'anic exegetes, the concept of racism was introduced for the first time by Satan by refusing to prostrate for Adam, and the same concept

has acquired in history different names and forms including fascism, tribalism, nationalism, and hooliganism.

Racism has appeared throughout history with different forms and titles, and it has secured its place in today's literature as micro nationalism. Especially globalization and the age of information have caused the phenomenon of racism and its new version, micro nationalism, to re-emerge and be re-interpreted, and thus it has become a threat for social peace in the Islamic world, in countries, and the entire humanity. Therefore, as a concept discussed with its many aspects and challenged in the interpretative tradition of Islam, racism has been re-introduced to people and Muslims with some formal and nominal differences. This condition requires to examine and clarify, in compliance with the actual content and terminology, this new conceptualization in respect to the Islamic values. First of all, the place of the mentioned phenomenon in the Qur'an, as well as the solutions that the Qur'an offers for the problems caused by that phenomenon, should be determined thoroughly.

In order to determine the position of the Qur'an against micro nationalism, it is necessary to know the ways and contexts in which the Qur'an deals with the concepts like jahiliyya (ignorance), asabiyya (tribalism), ta'aruf (mutual recognition), and umma (community).

The Qur'an disapprove and forbids patriotism as long as it is based on the negative creedal and moral norms that shaped the society of ignorance. As indicated in the Qur'an and as practiced in the Prophet's life, who struggled against the negative tribalism in his own society, Islam forbids racist concepts like micro nationalism for their negative aspects, as such concepts are based on the superiority claim and the emphasis on differences. For these concepts contain elements that damage not only Muslims' unity and integrity, but also the general social peace. However, the Qur'an does not condemn entirely the factors that enable people to live together with ties. From the Qur'anic perspective, the positive asabiyya or tribalism should be recognized beside the negative one.

Studies show that many aspects of micro nationalism, which promote its positive perception, are also emphasized in the Qur'an and the practices of the Prophet. It can be said that the Islamic concepts of positive asabiyya and communal solidarity differ from micro nationalism in two terms. Although Islam practically used the elements that are considered means of difference and affinity among people, which is also the case in micro nationalism, it theoretically does not attribute to them any categorical meaning. Secondly, redefines "we" consciousness-enhancing elements within its own system. The Qur'an does not recognize people's innate differences and their reasons among people's acquired statuses. The Qur'an ascribes the reason of such differences to God's choice and wisdom, and it explains the wisdom and result expected from those differences with the notion of ta'aruf or mutual recognition. The Qur'anic exegetes comment that this notion concerns the individual's personal worship, the community in which they live, and beyond them, the entire humanity. In respect to this scope of the notion of ta'aruf, man's social existence is emphasized, as they

Turkish Studies

may realize the purpose of their creation with the consciousness and practice of mutual recognition.

The consciousness of being a community is one, perhaps the most important one, of the phenomenon and the ways of solutions that Islam prospects, against racism and similar phenomena, as a result of the consciousness and practice of mutual recognition.

As a result of the consciousness and practice of mutual recognition, Islam prospects some phenomena and implements some way of solutions against racism and similar phenomena, and these can be discussed under two main titles. The first is the consideration that all individuals are equal brothers and sisters in terms of being divinely created and that superiority is possible only through factors like taqwa (consciousness of God) which ensure closeness to God, and this consideration provides remedy against racism and similar problems stemming from the self-perception of superiority among others. In these ways of solutions, the existence of the thought of “we” and “others” is not denied, but is kept in a certain boundary with its negative aspects being eliminated. Such aspects require a separate study. The phenomena that can be discussed under the second title that the Qur’an offers as a way of solution stem from the existence of the thought of “we” and “others”, a thought that potentially exist in people and whose use is approved in the name of religion. We here consider the consciousness of “we” as a positive nationalism, on which the consciousness of being an umma or community can be based as one, or perhaps the foremost, way of solution. The phenomenon of community is based on foundations like equity, fraternity and justice, which are consolidative and reject discrimination. However, it should not be forgotten that, just like other innocent concepts, the phenomenon of community has aspects that are open to racist considerations. Therefore, excessive emphasis on forming a single Muslim community and appeal to unjust practices for this purpose will cause racism-based problems that would be defined with different contents and titles.

Keywords: Racism, Tribalism, Mutual recognition, Hamiyyetü'l-Jahiliyya, Micro nationalism, Ummah.

Giriş

İslam âleminin birlik ve beraberliğini tehdit eden unsurların başında toplumda farklılıkları ön plana çıkaran, bu farklılıkları bir üstünlük vesilesi sayan, insanları ayırıştırıran ırkçılık ve benzeri düşünceler yer almaktadır. Irkçılık ilk insanın ortaya çıktığı günden itibaren insanlığın gündemini meşgul etmiştir. Her dönem farklı yüzleri ile kendini gösteren ırkçılık insanlığın ezeli sorunlarından biri olagelmiş ve gelecektir. Son dönemde yeni bir forma bürünen ırkçılık, küreselleşmenin itici etkisiyle yeniden yükselişe geçmiş gözükmektedir. Irkçılık; sosyal grupların kalıtımla geçen bazı özellikleri sebebiyle farklılaştığını, bu farklılıkların onlar arasında statü ve değer farklarına da yol açtığını ileri süren akımlara denmektedir (Şentürk & Canatan, 1999, s. 124-131). Daha geniş bir ifade ile ırk üstünlüğü ve taassubuna dayanan anlayış, görüş, ideoloji veya dogmaların genel adıdır. Aynı zamanda ırkçılığı psikolojik bir rahatsızlık (Chakraborty & McKenzie, 2002) veya akıl eksikliği (Gazzâlî, ty., c. III, s. 339) olarak da görmek mümkündür.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/27

Tarihsel süreç içerisinde farklı şekil ve isimlerle ortaya çıkan ırkçılık günümüzde de mikro milliyetçilik olarak literatürdeki yerini almıştır. Böylelikle tarih içerisinde İslam yorum geleneğinde birçok yönüyle ele alınmış ve hesaplaşmış bir kavram olan ırkçılık olgusu isim ve muhteva olarak bazı farklılıklarla yeniden insanların ve Müslümanların karşısına çıkarılmış olmaktadır. Bu durum ise güncel muhteva ve terminolojiye uygun olarak İslamî değerler açısından bu yeni yaklaşımların nerede durduğunun muhataplarına belirtilmesini gerekli kılmaktadır.

Mikro milliyetçilik, ulus devletlerin temel dinamiklerinden biri olan “milli biz” şuuru yerine; boy, aşiret, kabile veya mezhep gibi dar kapsamlı “biz” şuurunu benimseyen görüştür. Özellikle, insanlar arasındaki en küçük farklılıkları ön plana çıkararak, millilik bilincini ve ulus devlet egemenliğini aşındırmak, küresel düzeyde etkili olacak kaosa ve belirsizliğe dayalı bir kültür ve dini anlayış ikame etmek, algı ve mitler oluşturmak ve tüketim alışkanlıklarını yönlendirmek gibi çok çeşitli amaçları bulunmaktadır.

Ancak milliyetçilik ile mikro milliyetçilik kavramlarını karıştırmamak gerekir. Nitekim milliyetçilik; belirli bir coğrafyada ortak kültürel ve/veya etnik kökene sahip toplulukların siyasî ve tarihî meşruiyetiyle yüceltilmesini hedefleyen siyasal, sosyal, kültürel, dinî düşünce ve yaklaşımlarla, ideolojik anlamda millî devletin güçlenmesini en önemli hedef sayan bir anlayıştır (Özcan, 2005, s. 84-87). Bu mana da ileride de bahsedeceğimiz gibi milliyetçilik özünde olumlu bir olgudur.

Mikro milliyetçilik ile benzer anlamlar ifade eden asabiyet ise, aynı soydan gelenlerin veya bir başka sebeple aralarında yakınlık bulunanların muhaliflere karşı birlikte hareket etmelerini sağlayan dayanışma duygusu ifade etmektedir. Daha çok olumsuz manada kullanılan asabiyet, modern sosyolojinin temel kavramlarından olan ve ırk birliğini aşarak vatan, tarih, kültür, gelenek ve görenek gibi müştereklere dayanan milliyet fikrinden çok, yalnızca ırk birliğinden kaynaklanan kavmiyete benzemekte, ancak bugün anlaşıldığı manadaki ırkçılığa göre daha dar çerçeveli ve kabilevî bir karakter arz etmektedir (Çağrı, 1991, s. 453-455).

Araplar, Allah'ı hakkıyla bilmeme, O'na şeksiz ve şirksiz iman etmeme, gerek ferdî gerekse içtimaî hayat itibarıyla bilgiden, nizamdan, sulh ve sükûndan uzak olma, güçlü ve asil sayılanları daima haklı kabul etme gibi itikadî ve ahlakî problemler dolayısıyla adaletten yoksun bir hayat yaşayarak Câhiliye devrini oluşturmuşlardır. Bu özellikleriyle ırkçılık ve asabiyet kavramlarının temel dinamiklerini sağlayan Câhiliye devri, Kur'an'ın ırkçılığı tanımlamak için kullandığı tamamlayıcı kavramlardandır (Fayda, 1993, s. 7-19). Hz. Peygamber de Câhiliye döneminin asabiyet fikri üzerine tesis edildiğini ve bu tehlikenin İslam ümmeti için gelecekte de geçerli olacağını “Ümmetimin içinde Câhiliye döneminden kalma, tamamen terk edemeyecekleri dört âdet vardır: Asâletleriyle övünmek, başkalarının soyuna dil uzatmak, yıldızları vesile edinerek yağmur beklemek, ölünün arkasından yüksek sesle ağlamak” sözüyle belirtmektedir (Müslim, Cenâiz, 29). Feth sûresindeki bir âyette (48/26) iki defa geçmekte olan “hamiyet” kelimesi ise müşriklerin Müslümanlar karşısındaki inatçı ve uzlaşmaz tutumları için kullanılmış, ayrıca bunun bir “Câhiliye hamiyeti” olduğu ifade edilmiştir. Hadislerde kişinin kendisi ve kavmi ile övünmesi “Hamiyetü'l-Câhiliyye” şeklinde yer bulur (Hanbel, I, 288). Bundan dolayı kendini ve kavmini üstün görme fikrine dayalı asabiyeti ifade eden “Hamiyetü'l-Câhiliyye” tabiri “Câhiliye asabiyeti” (Âlûsî, 1415, s. 116) şeklinde de açıklanmıştır (Çağrı, 1997, s. 481). Elbette tarih ırkçılığın sadece Araplara mahsus bir eksiklik olmadığını zaman içerisinde “Şuubiyye” ismiyle tanımlanan Arap olmayan milletlerin Araplardan üstün olduğunu iddia eden siyasî, fikrî ve edebî hareketlere yönelmesiyle göstermiştir (Apak, 2010, s. 244-246). Bu tanımlama ve açıklamalardan anlaşılacağı üzere önlenmesi gereken bir problem olarak ırkçılık dünden bu güne İslam ümmeti için tehlike olmuş ve olmaya devam edecektir.

İrkçılığı tespit etmek ve belirlemek oldukça zordur. Hemen her tutum ve davranışın içerisinde kendisini gösterebileceği için en masum diyebileceğimiz düşüncelerde bile ırkçılığın izlerini görmek mümkündür. Bu yüzden ırkçılığın ne olduğunun yanında hatta ötesinde ona sebep olan veya onunla birlikte ortaya çıkan tutum ve davranışları belirlemek gerekmektedir.

Bu çalışma ile ilk olarak Kur'an'a göre Müslümanların birliğini tehdit eden unsurlar arasında yer alan mikro milliyetçilik özelinde ırkçılık ve benzeri kavramların, Kur'an-ı Kerim perspektifinden nasıl anlaşıldığı üzerinde durulacaktır. Daha sonra mikro milliyetçilik ile benzeri bir anlama sahip olan asabiyetin cahiliye döneminde nasıl uygulandığı ve İslamın ırkçılık ve benzeri kavramlara karşı hayata geçirdiği ümmet anlayışı ele alınacaktır.

İnsanın Yaratılışı ve İrkçılığın Ortaya Çıkışı

Allah, insanı en güzel bir biçimde (ahsen-i takvim) (Tîn, 95/4.) ve aynı anne-babadan (Hz. Âdem ile Havva'dan) yaratmıştır (Nisâ, 4/1; Hucurât, 49/13). Bütün insanlar yaratılış bakımından eşittir. Hiçbir insanın, başka bir insana, hiçbir kavmin, boyun ve kabilenin bir diğerine üstünlüğü yoktur. Yaratılış olarak bir fark olmasa bile insanların yetenek, mizaç, dış görünüş, zeka vb. yönlerden birbirlerinden farkları bulunmaktadır (Nisâ, 4/32; En'âm, 6/165; Nahl, 16/71; Zuhurf, 43/32; İsrâ, 17/84). Kâinattaki diğer varlıklar gibi insanların da farklı farklı yaratılması Allah'ın varlığının ve kudretinin delillerinden (Rûm, 30/22) olup ilahi kanunların gereğidir (Ahzâb, 33/38). Bu hususta Hz. Peygamber, "Allah Teâla hazretleri, Âdem'i, yeryüzünün bütün (cüzler)inden almış olduğu bir avuç topraktan yarattı. Âdem'in oğulları da arzın kısımlarına göre vücuda geldi. Bir kısmı beyazdır, bir kısmı kızıldır, bir kısmı siyahtır. Bunlar arasında orta (renkliler) de var. Ayrıca bir kısmı uysaldır, bir kısmı haşindir, bir kısmı habis (kötü kalpli), bir kısmı iyi kalplidir" (Ebû Dâvud, Sünnet, 17; Tirmizî, Tefsir, -Bakara-2948) buyurmuştur.

İnsanların farklılıklarının olumlu ve olumsuz yansımaları görülebilmektedir. Örneğin biyolojik ve genetik olarak farklılıkları sayesinde insanlar farklı coğrafyalarda, değişik iklim ve koşullarda yaşayabilmektedir. Ayrıca her insanın kendine has uzmanlığı, kişisel becerileri, imkanları vb. olduğu gibi her milletin de kendine has öne çıkan bazı özellikleri vardır. Teknolojik ve ekonomik alanda gelişme ile medeniyetlerin kurulması insanlar arasındaki bu farklılıkların bir ürünüdür. Özetle; bireylerin varoluşsal olarak sahip oldukları ve sonradan içinde buldukları ortam içerisinde elde ettikleri veya başkası tarafından verilen, geçici, daimi, artan, azalan vb. kendilerini ötekenden ayıran değerlerle (Sıcak, 2013, s. 70) birbirlerinden ayrılmışlardır. Nitekim ilk olarak Hz. Âdem ve Havva yaratılmış ve bunların çoğalması ile birlikte insan sayısı artmış, boy ve kavimler halinde dünyaya yayılmışlardır (Nisâ, 4/1).

İnsanları farklı boy ve kavimlere ayırdığını belirten Allah, bunun sebebini ise ayetteki ifadesiyle "birbirinizi tanımanız için" (Hucurât, 49/13) şeklinde beyan etmiştir. Çağımızdaki toplumsal çatışmalara çözüm arayışları çerçevesinde geliştirilen "kimlik", "çoğulculuk", kültürel izafiyet", "farklılık", ve "eşitlik" gibi birçok güncel yaklaşımla da ilişkili olan bu Kur'ânî kavram derinlemesine tahlil edilmelidir (Atalay, 1997, s. 55). "Birbirinizi tanımanız için" cümlesine birincil manasıyla "soy ve nesep olarak birbirlerinize yakınlık ve uzaklığımızı bilesiniz diye" (Taberî, 2000, c. XXII, s. 312) veya "farklı bir babaya nispet edilmeyesiniz diye" (Zemahşerî, 1987, c. IV, s. 375) şeklindeki anlamının yanında farklı birçok anlam vermek de mümkündür. Ayette geçen "tanımanız (teârafû)" kelimesi (ع ر ف) kökünden gelmektedir. Tanımak için sahip olunan duyuların objenin cinsine göre kullanılması dolayısıyla (Mustafa vd., t.y., c. II, s. 595); koklamak, dokunmak (İsfahânî, 1992, c. I, s. 561; Zebîdî, t.y., c. XXIV, s. 133), tanınır hale getirmek; atın yelesi (kırpmak) (Ferâhidî, t.y., c. II, s. 122) ve tanımanın sonucunda ortaya çıkan; süslemek, güzelleştirmek (Dureyd, 1987, c. II, 766; İbn Sîde, 1996, c. II, s. 10), yardımlaşmak (Râzî, 1999, c. XXVIII, s. 113) gibi ikincil manalar da bu kökün anlam alanına dâhildir. Bu anlam yelpazesine ek olarak (ف ر ع) kökünden türetilen

kelimelerin Kur'an-ı Kerim'de genel olarak iyilik, güzellik uygunluk ve peşisıralık anlamlarında kullanıldığı göz önünde bulundurulduğunda (İsfahânî, I, s. 560-562; Mikâtî vdğr, 2007, s. 678-679, 1512-1513; Cebel, 2010, s. 1450) bu ayeti; “birbirinizi yadsımayın, birbirinize yardım ve iyilik edin, iyilikte birbirinizle (Bakara, 2/148; Mâide, 5/48) yarışın (Râzî, 1999, c. XXVIII, 113), birbirinizi sevin (Elmalılı, t.y., c. VI, s. 4478), akrabalık bağlarını gözetin (Âlûsî, 1415, c. XIII, s. 313), bir toplumun ferdi olmanız açısından veya müstakil toplumlar olarak birbirinizle tanışın (İbn Âşûr, 1984, c. XXVI, s. 259), birbirinizden güzel olanı alıp tatbik ederek daha büyük topluluklar kurarak korunun,” (Elmalılı, t.y., c. VI, s. 4478) medeniyetlerin oluşumuna vücut veren mozaikte bir renk ve desen sahibi olmak için yarışın (Öztürk, 1995, s. 570), toplumsal kokuşmaya sebep olan hastalıklardan (Hucurât, 49/12) sakınarak ve aranızdaki gücün (kokunun) gitmesine (Yûsuf, 12/94) sebep olacak davranışlardan ve hadisteki ifadesiyle “kokuşmuş” (Ebû Dâvûd, Edeb, 1) ırkçılıktan uzaklaşarak karşılıklı güzel kokularla tanışın, yardımlaşın (Abidoğlu, 2015, s. 156-159) şeklinde anlamak da mümkündür. Aktarılan yorumlara aksettiği üzere ayette “tarif” yerine “teârûf”ün kullanılması son derece anlamlıdır (Koçyiğit, 2010, s. 61). Çünkü “tarif” ben merkezli olmasına rağmen, “teârûf” işteş yapısıyla sen ve beni dolayısıyla bizi merkeze alır. “Teârûf”te karşılıklı denge ve adalet, eşitlik ve karşılıklı mutabakat içerisinde birbirini tanıma ve kabul etme esas iken, tarifte tek yönlü bir tanıma, belirleme, muhataba kimlik dayatma ve hatta muhatabı damgalama vardır (Özdeş, 2005, s.128). Bu sebeple karşılıklı diyalogu zorunlu kılan “teârûf” kavramı, ötekini tek taraflı olarak tanıma temeline dayalı Batılı antropolojik yaklaşımdan köklü farklılıklar içerir (Atalay, 1997, s. 57). Ayrıca kurulan kan bağı ve yakınlık algısını sorgulayan bu ayet; kendilerini başkalarına olan yakınlıklarıyla övenlerin ve sosyal yapıyı yakınlık üzerine kuranların (Günaltay, 1926, c. I, sayı: 3, s. 146) esas olarak yakınlığıyla övünülecek olanın Allah cc. olduğunu bilmeleri gerektiğini de ifade etmektedir (Râzî, 1999, c. XXVIII, s. 113).

Ayetin devamında ise söz konusu yakınlık takvaya bağlanarak “Allah katında en değerli olanınız, O’na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır” buyurulmuştur. Bu da insanlar arasındaki üstünlük vesilesinin soy sop, nesep, boy, kavim ve millet gibi doğuştan verilen fitrî özellikler olmadığını göstermektedir. Aksine dinî ve dünyevî işleri Allah’ın koyduğu kurallar içerisinde yapma konusunda birbirlerinden üstün olabileceklerini ve böylelikle en üstün statüyü kazanabileceklerini¹ ifade eden ayet, bunun da Allah'a itaat ve Hz. Peygamber’e uymakla mümkün olduğunu belirtmektedir. Bu ayet Hz. Bilal’in Mekke’nin fethedildiği günde Kâbe’nin damına çıkıp ezan okuduğu, bunu gören Hâris b. Hişam, Süheyl b. Amir ve Hâlid b. Useyd’in “Bu simsiyah köle mi ezan okuyor!” dedikleri zaman nazil olmuştur (Vâhidî, 2005, s.280; Çetiner, 2002, c. II, s. 828-829). Hz. Peygamber de bu ayetin nazil olmasıyla birlikte bir hutbe irat ederek; “Ey İnsanlar! Allah câhiliye gururunu ve atalarla övünmeyi sizden kaldırmıştır. İnsanlar iki gruptur; Allah katında değerli, doğru Müslüman kişi ve Allah tarafından hor görülen isyankâr ve inanmayan kişi. Bütün insanlar âdemin oğullarıdır. Allah da Âdemi topraktan yaratmış ve şöyle buyurmuştur; ‘Ey insanlar! Bakın biz sizi, bir erkekten ve bir kadından yarattık. Sizi birbirinizi tanıyasınız diye, milletlere ve kabilelere ayırdık. Şüphesiz Allah katında şerefli ve itibarlı olanınız; yaşantısını, yolunu, yordamını Allah’ın kitabıyla bulmaya çalışmanızdır. Çünkü Allah, her şeyi bilendir, her şeyden haberdar olandır.’ (Hucurât, 49/13) diyerek” (Tirmizî, “Sünen”, Hadis No: 3270) sahabeyi ikaz etmiştir.

İnsanların farklı milletlere ve kavimlere ayrılmasının temelinde ilahi kanunların yanında insanlar arasındaki fikir ayrılıkları, sahip olunan inançlar ve ortaya konulan davranışlar da etkili olmuştur (A’râf, 7/160). Nitekim başlangıçta aynı inanç üzerine inanan tek ümmet olarak yaratılan insanoğlu kıskançlık, kibir, böbürlenme vb. duyguların etkisiyle ayrılığa düşmüştür (Bakara, 2/213; Yûnus, 10/19; Mu’minûn, 23/52- 53; Hûd, 11/118-119). Tabi ki Allah dileseydi, insanların arasındaki ayrılıkları giderir veya hiçbir ayrılık yaratmadan (aynı dine mensup) tek bir ümmet olarak

¹ Verilen ve kazanılan statü ve rol ayırımına dair ayrıntılı bilgi için bkz. (Adler, 2014, s. 330-338).

yaşamlarını sürdürmelerini sağladı. Ancak insanların farklılıklara rağmen ayrılığa düşmeden bir arada yaşamasının da bir imtihan vesilesi yapıldığı ve insanların bu ihtilafa düşmeye devam edecekleri ilahi beyandan anlaşılmaktadır (Şûrâ, 42/8; Mâide, 5/48; Hûd, 11/118; Nahl, 16/93). Kur'an bu ihtilafın eşler, baba-oğul, kardeşler, din içinde ve dinler arasında olabileceğini birçok ayette bir realite olarak belirtmiştir (Aldemir, 2007, s. 199-200).

Genellikle ırkçılık olarak adlandırılan ırkların farklılıklarını, bazısının bazısından üstün olduğunu iddia eden yaklaşımın ilk örneği birçok müfessire göre (Râzî, 1999, c. XXI, s. 471; Numânî, 1998, c. XII, s. 508; Şirbînî, 2004, c. II, s. 384) ilk insanın yaratılışıyla ortaya çıkmıştır. Allah insanı kuru bir çamur ve balçıktan,² cinleri ise ateşten yaratmıştır (Araf, 7/12; Hicr, 15/27; Sad, 38/76; Rahman, 55/15). Allah ilk insan Hz. Âdem'i yarattığında meleklerle, ona secde etmelerini emretmiş, melekler de ona secde etmişlerdi. İblis insanın çamurdan, kendisinin ise ateşten yaratıldığından kendisinin insandan daha üstün ve hayırlı olduğunu ileri sürerek Hz. Âdem'e secde etmekten kaçınmıştır (Bakara, 2/34; A'raf, 7/11-13; Hicr, 15/26-33; İsrâ, 17/61; Sâd, 38/71-76). Böylelikle kendini başkasından üstün görme üzerine bina edilen menfi ırkçılığın kökleri, şeytana kadar dayanmış olmaktadır (Sarıcık, 2013, s. 234-235).

Tarihte Mikro Milliyetçilik: Asabiyet

İrkçilik ile aynı anlama gelen ancak ona göre daha dar kapsamlı olan mikro milliyetçilik anlayışı,³ câhiliye dönemi Arap toplumunda "asabiyet" adıyla uygulanmıştır. Asabiye ve micro milliyetçilik tanımlarının birçok noktada birleştikleri görülmektedir. Birbirinden farklı tanımlamaları ile; "milli kökenden daha fazlasını kavramlaştıran" (Hall, 2008, s. 17), "bireyi bazı birey gruplarından ayırıp diğerleriyle özdeşleştiren", "kültürel bir gruba ait olmaktan kaynaklanan pozitif duygular", "sosyal sistemi değiştiren ya da sosyal sistem tarafından değişime uğrayan birkaç karakteristik özellikten bir tanesi" (Sollors, 1996) olarak tanımlanan etnisite, kuram olarak olumlu öğelerle birlikte anılmaktadır. Donald L. Horowitz'in ifadesiyle "Kanlı bir olgu, kansız bir teoriyle açıklanamaz" (Horowitz, 1985, s. 140) sözünün, olumlu yönleriyle kuramlaşan bu kavramın olumsuz boyutlarını öne çıkardığı söylenebilir. Aralarında baba tarafından kan bağı bulunan akrabaların oluşturduğu topluluğa "asabe", bu topluluğun bütün fertlerini birbirine bağlayan ve herhangi bir dış tehlikeye karşı koymak veya saldırıda bulunmak söz konusu olduğunda bütün topluluk üyelerinin harekete geçmesini sağlayan birlik ve dayanışma ruhuna "asabiyet" denilmektedir (Çağrıçı, 1991, c. III, s. 453). Asabiyetle anlam ilişkisi kurulan kavramlar dar çerçeveden geniş çerçeveye göre derecelendirilmek istendiğinde şöyle bir sıralama ortaya çıkar: Asabiyet, Şövenizm (İrkçilik, Aşırı kavmiyetçilik), Milliyetçilik (Kavmiyetçilik). İrkçilik ve milliyetçilikte aynı soydan gelenleri birleştirme asıl hedef iken, asabiyette aynı soydan gelenlerin kabilelere ayrışması ve parçalanması esastır (Apak, 2016, s. 273).

Câhiliye döneminde bir kabilenin veya kabileden bir kişinin başka kabile tarafından hangi sebeple olursa olsun tecavüze uğramasını önleyen veya herhangi bir tecavüzün vukuu halinde, bunun doğurduğu maddi ve manevi zararın telafisini sağlamaya sevk eden en önemli ve tesirli amil, asabiyet geleneğidir (Çağrıçı, 1991, c. III, s. 453). Ancak asabiyet zamanla aile, aşiret veya kabilenin yahut benzer bir topluluğun hak ve menfaatlerine tecavüz etmek, onlara karşı şiddete başvurarak üstünlük sağlamak gibi ırkçılık benzeri bir yapıya dönüşmüştür.

İslamiyet kendisinden önce toplumda cari olan örf, adet, gelenek, görenek ne varsa hepsini elden geçirmiş, Allah'ın ahkâmına uygun olmayanlar yasaklanmış, uygun olanlar Hz. Peygamber'in,

² İnsanın yaratılışıyla ilgili diğer ayetler bkz: (Alak, 96/1-2; Mü'minûn, 23/12; Mürselât, 77/20-23; Zümer 39/6; İnsan, 76/2; Furkân, 25/54; İsrâ, 17/49-52; Rahmân, 55/14-15; Kâf, 50/16-17; Sâffât, 37/11).

³ Mikro milliyetçilik kavramının tarihi arka planı, gelişimi, kavramsallaşma ve kuramsallaşma süreçleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Erginer, 2007, s. 8-16; Karakuzu, 2013, s. 83-114)

“hilfu'l-fudûl” örneğinde görüldüğü üzere (Uyanık, 2017, s. 174) ya olduğu gibi ya da değiştirilerek ümmete mal edilmiştir.⁴ Nitekim câhiliye döneminde çok önemli bir yer tutan ve ırkçılığın bir çeşidi olan asabiyet anlayışı da bazı yönleriyle yasaklanmış bazı yönleriyle de değiştirilerek yaşanmasına izin verilmiştir. Bu bağlamda asabiyet, yasaklanan ve yasaklanmayan yönleriyle ele alınacaktır.

Kur'an'da asabiyet kelimesi geçmemekle birlikte aynı kökten gelen “usbe” kelimesi beş yerde geçmektedir. Bu kelimenin kullanıldığı yerlere bakıldığında “yanlışta birbirine yardım eden grup” (Nûr, 24/11; Yûsuf, 12/8-14), “çetin, zor (gün)” (Hûd, 11/77), “kuvvetli bir topluluk” (Kasas, 28/76) anlamında kullanılmıştır (İsfahânî, c. I, s. 568-569).

Olumsuz Asabiyet

Günümüzde çok kullanılmasa da asabiyet geniş bir anlam alanına sahiptir. Geçmişte Arap toplumunun düzeni asabiyet kuralları ile sağlanmaktaydı. Asabiyet aile ve kabileyi belli bir düzen içerisinde tutan, akrabalık bağlarına, soy-sop ile övünmeye ve kabile taassubuna dayanan bir sistemdir. Bu sistemde kabile içerisinde hiyerarşik ve toplumsal tabakalaşma (Ali, 2001, c. VIII, s. 132-163) kabileler arasında ayrımcılık sonucunu vermektedir. Bu tabakalaşma neticesinde suç kabileyeye mal edilmekte ve kendilerinden olmayana üstünlük taslama gibi olumsuz birçok uygulama yer almaktadır. Bu bakımdan asabiyetin değişik yönleri ile ele alınmasında fayda bulunmaktadır. Bunları şu şekilde maddelendirebiliriz;

a. Zulümde ve Suçta Birliktelik: Câhiliye döneminde asabiyet, aile, aşiret veya kabile yahut benzer bir topluluğun hak ve menfaatlerine tecavüz etmek, onlara karşı şiddete başvurarak üstünlük sağlamak gibi olumsuz ve zararlı şekilde uygulanmıştır. Bu türden asabiyet anlayışı bir şiirde, “İster zalim ister mazlum olsun kardeşine yardım et” (Askerî, t.y, c. I, s. 58) şeklinde ifade edilmiştir. Bu söz zamanla Arap atasözleri arasına girmiş ve yazısız bir kanun olarak telakki edilmiştir. er-Râciz isimli şairin ise “Senin gerçek kardeşin seninle birlikte hareket eder; sen zalim olursan o da seninle birlikte zalim olur” (Askerî, t.y, c. I, s. 58) manasındaki beyti⁵ câhiliye dönemindeki asabiyet anlayışının tipik ifadesidir (Çağrı, 1991, c. III, s. 453).

Asabiyet, mensubu olduğu üyenin zalim ve suçlu olduğuna bakılmaksızın hemen her durumda kayıtsız-şartsız desteklenmesi, başta kavmin eğitim görmüş elit tabakası kâtip ve şairleri tarafından ön ayak olunması (Apak, 2004, s. 55) suça ortak olma ve suçu genele yaymaktadır. Bu gerçeğe işaret eden Hz. Peygamber, asabiyet nedir diye sorulduğunda “Asabiyet, zulümde kavmine yardım etmendir” buyurmuştur (Ebu Davud, Edeb, 121; İbn Mâce, Fiten 7).

b. İrk ve Atalar ile Övünme: Asabiyet düşüncesi içerisinde soy-sop, nesep ile övünme yaygın bir alışkanlıktır. Câhiliye döneminde insanlar bir araya geldiklerinde kendi soy ve nesebinden bahseder, onlarla övünür ve kahramanlık hikâyeleri anlatırdı. İslam insanda gurur, kibir ve ucb kaynağı haline gelen atalarla övünme geleneğini yasaklamıştır. Nitekim Hz. Peygamber “İnsanlar, ya cehennem kömüründen başka bir şey olmayan ölmüş ecdatlarıyla övünmekten vazgeçerler yahut da Allah katında, burnuyla pislik yuvarlayan mayıs böceğinden daha aşağı bir dereceye düşerler. Allah sizlerden câhiliye kibrini temizledi. Artık o, muttaki bir mümin yahut bedbaht bir facirdir. İnsanların hepsi Hz. Âdem`in evlatlarıdır. Âdem ise topraktan yaratılmıştır.” (Ebu Davud, Edeb, 120) buyurmuştur. Bir başka hadiste de “Bir kimseyi ameli geri bırakmışsa, nesebi, soyu onu kurtaramaz, yükseltemez, ilerletemez” buyrulmaktadır (İbn Mâce, 17).

c. İrkını, Kabilesini vb. Üstün, Kendisinden Olmayanları Aşağı Görme: Câhiliye döneminde Arap milletini diğer milletlerden üstün görme gibi yaygın bir inanış vardır. Hatta kabile ve aileler

⁴ Tesis edilen İslam toplumundaki diğer ilgâ, ibkâ ve ıslâh edilen unsurlar için bkz. (Çelik, c. V, s. 415-420)

⁵ Hz. Peygamber bu beyitlerde ifade edilen “zalime yardım etmeyi”, “Onu zulümden alıkoyar, zulmüne engel olursun. Şüphesiz ki bu ona yardım etmektir” şeklinde tashih etmiştir. Buhârî, Mezâlim 4; İkrâh 6. Ayrıca bk. Tirmizî, Fiten 68.

arasında da soy ve nesep farklılıklarına dayanılarak bir üstünlük- aşağılık ve bir ast-üst düşüncesine dayalı bir hiyerarşi olduğuna inanılmakta ve bu uygulamalara yansımaktadır. İnsanların eşit olduğu kuralını koyan İslamiyet böyle bir üstünlük-aşağılık ve hiyerarşi düşüncesini yasaklamıştır (Günaltay, c. I, sayı: 3, s. 112-176).

Kendini üstün görme düşüncesinin hem İslam'ın tebliğini engelleme hem de İslam ahlakının oturmasına mani olma açısından dini olumsuz etkilediği söylenebilir. Elbette toplumsal değişim-din ilişkisi içerisinde Hz. peygamberin yaptığı tebliğe karşı bir dirençle karşılaşması normal addedilebilir. Fakat özellikle Mekke döneminde toplumsal değişim din ilişkisinin, dinin lehine olmanın aksine dini engelleyici olduğu ve olumsuz yönde etkilediği, hatta toplumsal değişimle birlikte toplumun ileri gelenlerinin dinin kendini değiştirmesini (İsrâ, 17/73-74; Kehf, 18/23; Zuhruf, 43/3; Abese, 80/1-12) beklendiği görülmüştür (Okumuş, 2007, s. 327).

İslam ahlakının yerleşmesine mani olma açısından Câhiliye ahlakı Medine döneminde de direnç göstermiştir. Bir defasında Ebu Zer el-Gıfârî bir anlık öfkeyle Bilal el-Habeşî'ye "Kara kadının oğlu" demiş. Hz. Peygamber bunu duyunca, "Ey Ebû Zer! Sen onu anasından dolayı mı ayıplıyorsun? Demek ki sende hala câhiliye ahlakı var" diyerek ikazda bulunmuştu. Yaptıklarına son derece üzülen ve pişman olan Ebû Zer yanağını yere koyarak, "Bilal ayağı ile basmadıkça yanağımı yerden kaldırmayacağım" demiş ve özür dilemiştir (Buhârî, İman, 22).

Hz. Peygamber ilahi emir ve yasakları hayatı boyunca uygulamış, örnek olmuş ve toplumu böylece dini değerlere alıştırmıştır (Pişgin, 2002, s. 109-112). İnsanların eşit yaratıldığı ve hiçbir ırkın diğerinden üstün olmadığı gerçeğini göstermesi bakımından Hz. Bilal'in müezzinliği önemli bir örnektir. Hz. Peygamber Medine'de mescitte ezan okuması için eskiden bir köle olan Habeşli Hz. Bilal'i görevlendirmiştir.⁶ Hz. Bilal günde beş vakit ezan okuyup Müslümanları hem namaza çağırmış, bu göreviyle insanların eşit olduğunu göstermiştir. Başka bir hadis'te de "İrkçılığa (asabiyyeye) çağıran Bizden değildir; ırkçılık için savaşan Bizden değildir; ırkçılık üzere, asabiyye uğruna ölen Bizden değildir" buyrulmuştur (Müslim, İmâre, 53, 57; Ebû Dâvud, Edeb, 121; İbn Mâce, Fiten, 7; Nesâî, Tahrim, 27, 28).

Hz. Peygamber kendinden olmayanı aşağı görme yanlısının sadece câhiliye dönemine ait bir tehlike olmadığını aynı zamanda ümmetinden gelecek nesilleri de bu fitnenin etkileyeceğini haber vermiştir. "Ümmetimin içinde Câhiliye döneminden kalma, tamamen terk edemeyecekleri dört âdet vardır: Asâletleriyle övünmek, başkalarının soyuna dil uzatmak, yıldızları vesile edinerek yağmur beklemek, ölünün arkasından yüksek sesle ağlamak." (Müslim, Cenâiz, 29) Bu sebeple tehlikenin farkında olan Müslümanlar bugün olduğu gibi yarın için de 'bu hastalığı nasıl önleriz?' sorusunun cevabını aramaya devam etmelidir.

d. Taassup (Bağnazlık); Hz. Peygamber'in risaletinden önceki dönem genel olarak câhiliye olarak adlandırılır (Boyacıoğlu, 2001, c. V, sayı. 1, s. 5). Bu dönemin câhiliye olarak adlandırılması bilim ve teknoloji yokluğundan, insanların okuma-yazma bilmemesinden değil, toplumuna hâkim olan kibir, ucb, taassup vb. câhiliye adetlerinden kaynaklanmaktadır (İzutsu, 1975, s. 187-207). Genel manasıyla "herhangi bir tarafa bağlılıktan dolayı delili apaçık ortaya konduğunda bile gerçeği kabul etmeme" (Tehânevî, 1996, c. I, s. 485) olarak açıklanan taassup, câhiliye döneminin en bariz özelliklerinden biri olan kabileciliğe bağlı olarak; kabilenin hükmi şahsiyeti ile kabilenin ortak görüşlerine körü körüne bağlılık, kabileye yönelik saldırılarda öfke ve gayret gösterme şeklinde kendini göstermiştir. O dönemde insanlar mensubu oldukları kabilenin şan ve şöhreti için hemen her şeyi yapmakta, kabilenin görüşüne karşıt olan görüşleri anlayıp dinlemeden önyargılı olarak reddetmekte, tutucu ve bağnazca davranış sergilemekteydiler.

⁶ İlgili rivayetler için bkz. (Şinkitî, 1995, c. VIII, s. 127)

Asabiyet taassubu insanların duygu, düşünce ve inançlarını güçlü bir şekilde etkilemektedir. Kabile reisi veya ileri gelenlerinden birisi bir karar aldığı anda ona kayıtsız şartsız itaat esastır. Hz. Peygamber'in dini anlatma konusunda karşılaştığı toplumsal değişime direnç unsurunun da ötesinde kendini gösteren bazı zorlukların altında kabile taassubu yatmaktadır. O'nun mesajına muhatap olan bazı insanlar mensubu olduğu kabilenin görüşüne göre inanıp inanmayacaklarına karar vermişlerdir. Reisi İslam'a düşman olan bir kabile mensubu, İslam'a girmeye yanaşmazken tam tersi de olmuş, reisi veya ileri gelenleri Müslüman olduysa kabilenin tamamı Müslüman olmuştur. Böylelikle kabile taassubu İslam'ın yayılmasında zorluk çıkarması yanında kolaylık da sağlamıştır. Bu konuda Ebu Cehil'in kabile taassubu adına iman etmemesi dikkat çekici bir örnektir. Ebu Cehil, Mahzûmoğullarındandır ve kabilesinin lideridir. Bu kabile ile Hz. Peygamber'in mensubu olduğu Hâşimoğulları kabilesi arasında her zaman rekabet olmuştur. O bakımdan bu kabile Hz. Peygamber'e şiddetle karşıdır. Bir keresinde Ebu Cehil'e "Muhammed hakkında kanaatin nedir?" diye sorulduğunda "Abdi Menâfoğulları (Hâşim oğulları) ile daima rakip olageldik. Onlar misafirperverlik yaptıysa biz de yaptık. Onlar kan akıttıysa biz de akıttık. Onlar ikramda bulduysa, biz daha fazla ikramda bulduk. Onlarla her bakımdan aynı seviyeye gelip eşitlik sağlayınca Hâşim oğulları üstünlük sağlamak için Peygamberlik iddiasında bulunmaya başladılar. Allah'a and olsun ki biz bu Peygamber'e asla inanmayacağız!" (İbn Hişâm, 1955, c. I, s. 316) demiştir.

Başka bir örnekte ise; kabilesine sıkı sıkıya bağlı Talha en-Nemerî isimli birisi, Yemâme şehrine gelip peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan kendi kabilesine mensup Müseylmetü'l- Kezzâb ile konuştuktan sonra şöyle der: "Şehadet ederim ki sen hiç şüphesiz yalancısın, Muhammed ise doğru söylemektedir. Fakat Rebia kabilesinin yalancısı, bana, Mudar kabilesinin doğru söyleyeninden daha sevimli gelmektedir" demiştir. Buradan bu kişinin doğru bildiği şeylere muhalif olarak kendi kabilesinin tarafını tuttuğu ve hakikati inkâr ettiği görülmektedir (Taberî, 1387, c. III, s. 286).

Olumlu Asabiyet

Toplumların sadece tek tip insan profilinden oluşmadığı aşikârdır. Farklılıkların kaynaşabilmesi, bir arada yaşama kültürünün ortak değerler çerçevesinde inşası ve toplumun yararına dönüştürülmesi mümkündür (Belli ve Aydın, 2012). Bu çerçevede Asabiyetin sadece olumsuz yönleri yoktur. Bir de olumlu yönü vardır ki İslamiyet'le birlikte bu yönleri yeniden ele alınarak İslam'a uygun hale getirilmiş ve uygulanmıştır. Câhiliye döneminde devlet ve hukuki yapıdan mahrum olan Araplar arasında otorite boşluğu asabiyet ile doldurulmuştur. Asabiyetin bir yönüyle sosyal birlikteliğin sağlanması açısından toplumda doğal bir rol üstlenerek mal, can ve ırz güvenliğini sağlamak gibi olumlu yönleri bulunmaktadır. İslamiyet ile birlikte asabiyetin sosyal kontrol mekanizmaları kullanılmaya devam edilmiş, ancak asabiyet değil İslamî temellere dayalı kurallar uygulanmış ve inanç merkezli bir birliktelik inşa edilmiştir (Nass, 1964, s. 173-174).

İbn Haldûn'a (v. 808/1406) göre dini davet asabiye dayanmadan gerçekleşmez (İbn Haldûn, 2014, c. I, s. 379). Hz. Şuayb'a kavmi içerisindeki inkârcılar, Onun asabiyet bağı ile arkasında duran aşiretinin olmaması durumunda tebliğ etmesine izin vermeyeceklerini açıkça bildirmişlerdir (Hûd, 11/91). Hz. Peygamber ancak Benî Haşim'in gösterdiği asabiyet sayesinde düşmanlarının çokluğuna rağmen Mekke'de tebliğ faaliyetlerini sürdürebilmiştir (Watt, 1953, s. 18). Esasen dinler ve şeriatlar bile asabiyet desteğiyle kurulur, bu destekten mahrum kalınca da yıkılırlar (İbn Haldûn, 2014, c. I, s. 180-181). Nitekim devletlerde başlangıçta az ve ihtiyaç ölçüsünde dahi olsa bir asabiye dayanmak zorundadır (İbn Haldûn, 2014, c. I, s. 388).

Asabiyet sisteminin olumlu başka bir yanı ise akraba, aile ve kabileye bağlılık anlayışıdır. Asabiyet düşüncesinin temelinde var olan bu bağlılık anlayışı, özünde iyi ve teşvik edilecek değerlerdir. O yüzden câhiliye döneminden kalma bu değerler ıslah edilerek İslam anlayışına göre

yeniden yorumlanmıştır. Örneğin, Hz. Peygamber Mekke'den gelen Muhacirlerden bazıları ile Medine'li Müslümanlardan bazıları kardeş ilan ederek "Müminler ancak kardeştir" (Hucurât, 49/10) düsturunun somut uygulamasını hayata geçirmiştir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de, akrabaya hakkını vermeyi (Rûm, 30/38), akrabalık bağlarını koparmaktan sakınmayı (Nisâ, 4/1), onlara iyilik (Nisâ, 4/4) ve akrabaya yardım edilmesi (Nahl, 16/90; İsrâ, 17/26; Muhammed, 47/22) gerektiği belirtilmektedir.

Asabiyet içerisinde kabilenin bütünlüğünü, şerefini, onurunu vb. korumak için körü körüne bir inanış, hakkı inkâr, öfke ve gayret sergileme normal bir davranış olarak görülmektedir. Bu davranışlara hemen hemen aynı manaya gelen "taassup" ve "hamiyet" denilmektedir. İslam ile birlikte taassup hoş görülmezken hamiyet yeniden tanımlanmış ve sınırları çizilerek uygulamaya devam edilmiştir. Hamiyet; aile, namus, şeref, din ve vatan gibi üstün değerlere yönelik saldırılar karşısında öfkelenme manasına geldiğinden olumlu bir yanı bulunmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber bir hadis-i şeriflerinde "En hayırlınız, (zulme düşerek) günah işlemedikçe aşiretini müdafaa edendir" (Ebû Dâvud, Edeb, 121) buyurmuşlardır. Günah işlemedikçe kişinin mensubu olduğu aileyi, aşireti, kavmi ve milleti müdafaa etmesi ve hamiyet göstermesi hayırlı bir davranış olarak görülmektedir. O halde ırkçılık mülahazaları dışında milli değerlere bağlılık, vatana ve ülkeye sahip çıkmak örnek bir davranış olmaktadır. İbn Haldûn'da asabiyetin bu yönü üzerinde durmuş ve devlet kurulmasındaki en önemli etkenin asabiyet olduğunu vurgulamıştır (İbn Haldûn, 2014, c. I, s. 388).

Ayrıca burada bir konuya dikkat edilmesi gerekmektedir. Üzerinde durduğumuz husus "etnik kökene dayalı ırkçılık" düşüncesidir. Ancak bu kavramın "mikro milliyetçilik" olarak yanlış bir şekilde adlandırılmış olduğu söylenebilir. Aslında bu kavramın "mikro ırkçılık" olarak adlandırmak daha doğru olacaktır. Nitekim yukarıdaki hadis ışığında milli değerlere bağlılık, günah işlemedikten sonra güzel görülmektedir.

İslam'ın İrkçılığa ve Mikro Milliyetçiliğe Çözümü: Ümmet Bilinci

Genel manasıyla din, zaman, mekân vb. herhangi bir ortak paydada buluşan topluluğa ümmet denir (Tehânevî, 1996, c. I, s. 262). İstilahta ise; herhangi bir nebi özelde ise Hz. Peygamber'in getirdiği ilahi mesaja inanan, O'na uyan veya muhatap olan topluluğa "ümmet" denilmektedir (Bulut, 2002, c. XLII, s. 308). "Ümmet bilinci" bir yönüyle, İslam'ın ırkçılık ve benzeri kavramlara çözüm olarak hayata geçirdiği bir olgudur. Nitekim ümmet olmak için, insanın ırkı, dili, kültürü ve önceki inançlarının ne olduğu önemli değildir (Şeriatî, 1997, s. 56). Nitekim ümmet farklı etnik kimliklere, farklı kültür, örf- adet, geleneklere, geçmişten gelen farklı inanışlara, mizaç, huy, alışkanlık vb. sahip insanları aynı ideal ve inanç sisteminde birleştirmek ve farklılıkları aynı potada eriterek yeni bir profil ortaya çıkarmaktır. Başka bir anlatımla ümmet insanlardaki farklılıkları gideren ve insanları mensubiyet duygusuyla (İbn Fâris, 1979, c. I, s. 28) ortak bir paydada birleştiren ve aynı boya ile boyayan bir niteliğe sahiptir (Uzun, 2002, s. 11-14).

Ümmet anlayışı, müntesipleri arasında oluşturulan bağ ve inanç temeli üzerine bina edilmiştir (Pişgin, 2014, s. 36). "Müminler ancak kardeştir" (Hucurât, 49/10) ayetiyle Allah ümmetin bir "aile" ve inananların da "kardeş" olduğunu beyan etmektedir. Hz. Nuh ile alakalı Kur'an'da geçen ve oğlunun tufanda boğulmasını anlatan ayetler ümmet kardeşliğinin kan kardeşliği ve akrabalıktan daha ileri olduğunu göstermektedir. Nitekim Hz. Nuh "öz evladı" ve "ailesinden" olarak tavsif ettiği oğlunun boğulmasına bir anlam veremeyerek ve hikmetini Allah'tan sual edince (Hûd, 11/45) bunun üzerine Allah, Hz. Nuh'un oğlunun neseben kendi oğlu olmasına rağmen (İbn Kesîr, 1999, c. IV, s. 326) boğulan oğlunun ailesinden olmadığını haber vererek (Hûd, 11/46) sâlih olmayanların kurtulamayacağını bildirmiştir. Bu ayette de anlaşıldığı üzere Hz. Nuh kendisine inananları yani ümmetini gemiye almış ve kurtarmış inanan oğlunu ise gemiye alamamıştır. Ayrıca "o senin aileden değil" denilerek O'na gerçek ailesinin ümmeti ve inanan sâlih kimseler olduğu bildirilmiştir.

Hiz. Peygamber de Veda Hutbesinde Müslümanların kardeş olduğunu vurgulamıştır. "Ey İnsanlar! Sözlerimi iyi dinleyin, iyi muhakeme edin. Bütün ırklara mensup Müslümanların kardeş olduklarını bilin. Hiç kimseye, kardeşinin gönül rızası olmadıkça malı helal değildir. Sakın haksızlık etmesin, hile yapmasın, haince davranmasın" (Kinâni, 1423, c. II, s. 23).

Hiz. Peygamber insanlara yeni bir inanç sistemi getirirken aynı zamanda yeni dinin gerekleri çerçevesinde yeni bir toplumsal hayat düzeni, ahlak ve değerler sistemi olan ümmet olma bilincini de getirmiştir. O, Allah'tan aldığı mesajlar doğrultusunda toplumu yeniden yoğurmuş ve yeni bir forma sokmuştur (Sıcak & Çalışkan, 2017, s. 180-181). Bugün bile örneğine az rastlanır bir biçimde insanlar soy-sopuna, zenginlik-fakirliğine, zenci-beyaz, Arap-Acem veya hür-köle olmasına bakılmadan; toplumda eşitlik, adalet, kardeşlik vb. değerler yerleştirilmiştir. İslamiyet ırkçılık, mikro milliyetçilik veya adı her ne olursa olsun insanların birbirine büyüklük ve üstünlük tasladığı, toplumda haksızlıklara ve adaletsizliklere sebep olacak, toplumu ayrıştıracak her türlü düşünce, dogma ve ideolojiye karşıdır ve onları yasaklamıştır.

Bu gerçeğin ifadesi sadedinde, Hiz. Peygamber Veda Hutbesinde: "Ey İnsanlar! Rabbiniz birdir, babanız da birdir. Hepiniz Âdem'in çocuklarıdır. Âdem ise topraktır. Arab'ın Arap olmayana, Arap olmayanın da Arap üzerine üstünlüğü olmadığı gibi, kırmızı tenlinin siyah üzerine, siyahın da kırmızı tenli üzerine bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvada, Allah'tan korkmadadır. Allah yanında en kıymetli olanınız O'ndan en çok korkanınızdır" (Kinâni, 1423, c. II, s. 24) buyurmaktadır.

Başka bir hadis'te de Hiz. Peygamber "Kim itaatten çıkar, cemaatten ayrılır (ve bu halde ölürse) câhiliye ölümü ile ölmüş olur. Kim de körü körüne çekilmiş (ummiyye) bir bayrak altında savaşır, asabiyet (ırkçılık) için gadablanır veya asabiyete çağırır veya asabiyete yardım eder, bu esnada da öldürülürse bu ölüm de câhiliye ölümüdür. Kim ümmetimin üzerine gelip iyi olana da, kötü olana da ayırım yapmadan vurur, mümin olanlarına hürmet tanımaz, ahit sahibine verdiği sözü de yerine getirmese o benden değildir, ben de ondan değilim" (Müslim, İmâret 53; Nesâî, Tahrim 28; İbnu Mâce, Fiten 7) buyurmuşlardır.

Hiz. Peygamber'in bir olayda takındığı tavır ve söyledikleri, yukarıdaki gerçeği göstermesi bakımından önemlidir. İrkçilik düşüncesine sahip bir Arap, hep birlikte oturan sahabe grubunun yanına giderek ırkçılık ifade eden bazı şeyler söylemiştir. Bunun üzerine bu Arap Hiz. Peygamber'in huzuruna götürülmüş ve "Ya Rasûlullah, bu ırkçı Kays için ne buyurursunuz? Biz Araplar oturmuş Arap olmayan kardeşlerimizle tatlı sohbetler yapıyorduk. Gelip aramıza ırkçılık fitnesi soktu. Arapların üstün ırk olduğunu ileri sürdü. İranlı Selman'ı, Rum'dan gelen Suheyb'i, Habeşistan asıllı Bilal'i aşağı ırktan kabul ederek onların Araplarla eşit şekilde sohbet layık olmadıklarını iddia etti. Gerçekten de öteki ırklar aşağı, Araplar üstün ırk mı? Bizimle eşit şekilde oturup da sohbet edemezler mi?" diye sorulmuştur. Bunun üzerine Hiz. Peygamber "Ey insanlar! Sizin Rabbiniz birdir! Babanız, ananız da birdir! Araplık ne babanızda vardır, ne de ananızda. O sadece sizin verdiğiniz isimden ibaret bir tanıtımdır. Arap'ın Arap olmayanlardan üstünlüğü yoktur. Üstünlük, Allah'a iman ve itaatedir. Allah'a iman ve itaat edenler hep birlikte üstündürler. Bunu herkes böyle bilmeli, aranızda ırka dayalı üstünlük ayrımcılığı sokmamalısınız!" buyurmuştur. "Ya Rasûlullah, öyle ise aramıza ırkçılık fitnesi sokmak isteyen bu adamı ne yapalım?" diye sorulduğunda ise "Bırak o ırkçı adamı, cehenneme kadar yolu var!" buyurmuştur (Hindî, 1985, c. XII, s. 47).

Ayrıca İslamiyet'in akrabaya, soy-sop, nesep, kabileye bakışını ve onlara bağlılığın sınırını göstermesi açısından "(önce) Yakın akrabalarını uyar" (Şuarâ, 26/214) ayeti önemli bir örnektir. Nitekim bu ayetin nazil olmasıyla birlikte (Taberî, 2000, c. XIX, s. 405) Hiz. Peygamber Kureyş'i toplamış ve onlara hitaben: "Ey Ka'b b. Lüey oğulları, Ey Ka'b b. Mürre oğulları, Ey Abd-i Semş oğulları, Ey Abd-i Menaf oğulları, Ey Hâşim oğulları, Ey Abdülmuttalib oğulları kendinizi ateşten

koruyunuz. Ey Fatıma sen de kendini ateşten koru! Çünkü ben Allah'ın buyruğu karşısında size hiçbir şey yapamam. Ancak akrabalık hakkı vardır ki ben o bağdan dolayı sizlere bağlı bulunuyorum” (Buhârî, Vesâyâ, 11; Nesâî, Sünen, 3584; Tirmizî, Tefsîrû'l-Kur'an: 27) buyurmuşlardır. Bu hadisten de anlaşıldığı üzere önemli olan kişinin Allah'ın emir ve yasaklarına uyması, kendisini azaptan kurtaracak işler yapmasıdır, yoksa peygamber ailesi, akrabası olmanın bu anlamda herhangi bir önemi bulunmamaktadır.

Sonuç

Müslümanların İslam'la kavuştuğu eşitlik, adalet, birlik, beraberlik, kardeşlik ve ümmet bilinci tarih boyunca hem içten hem de dıştan gelen birçok negatif etkiye maruz kalmıştır. Günümüzde de İslam âlemi bu etkiler sonucunda oluşan ayrımcılık, ırkçılık vb. pek çok problemle karşı karşıyadır. Bu problemleri ortaya çıkaran etkenlerden biri de ırkçılığın günümüzde milliyetçilik vb. olumlu unsurlar içeren birçok farklı isim altında sempatik gösterilmeye çalışılmasıdır. Bu bağlamda öne çıkarılan Mikro milliyetçilikte de ırkçılığa olduğu gibi İslamî değerlere ters olarak -tamamıyla bir ırkın üstünlüğü kastedilmese de- etnik köken, aile ve aşiret gibi ırktan daha küçük birimlerin üstünlüğünü iddia edilmektedir.

Mikro milliyetçilik kavramında “milli biz” yerine daha küçük planda “biz” düşüncesini öne çıkarılmaktadır. Mikro milliyetçilik kavramsal olarak yeni ortaya çıkmış olmasına rağmen özünde ırkçılığı barındıran bir düşüncedir. Nitekim birçok müfessire göre ilk olarak Şeytanın Hz. Âdem'e secde etmeyerek sergilediği ırkçılık düşüncesi, tarihsel süreç içerisinde faşizm, asabiyet, kavmiyetçilik, holiganizm, vb. değişik isimler olarak ve değişik formlara bürünerek günümüze kadar ulaşmıştır.

Tarihsel süreç içerisinde farklı şekil ve isimlerle ortaya çıkan ırkçılık günümüzde de mikro milliyetçilik olarak literatürdeki yerini almıştır. Özellikle küreselleşme ve bilgi çağının ortaya çıkardığı veya yeniden yorumlanmasını sağladığı ırkçılık ve yeni adıyla mikro-milliyetçilik olgusu, gerek İslam âleminin gerek devletlerin gerekse de tüm insanlığın toplumsal huzur ve barışını tehdit edecek nitelikte bir olgudur. Böylelikle tarih içerisinde İslam yorum geleneğinde birçok yönüyle ele alınmış ve hesaplanmış bir kavram olan ırkçılık olgusu isim ve muhteva olarak bazı farklılıklarla yeniden insanların ve Müslümanların karşısına çıkarılmış olmaktadır. Bu durum ise güncel muhteva ve terminolojiye uygun olarak İslamî değerler açısından bu yeni yaklaşımın nerede durduğunun muhataplarına belirtilmesini gerekli kılmaktadır. Bu sebeple öncelikle söz konusu olgunun Kur'ân'daki yerinin ve kaynaklık ettiği problemlere karşı Kur'ân'ın önerdiği çözümlerin tam olarak tespit edilmesi gerekmektedir.

Mikro milliyetçilik karşısında Kur'ân'ın tavrını belirlemek için cahiliye, asabiyet, teârûf ve ümmet gibi bazı kavramların Kur'ân'da nasıl ve hangi bağlamla ele alındığının bilinmesi önem arz etmektedir.

Kur'ân'da hamiyet cahiliye toplumunu oluşturan olumsuz itikadi ve ahlaki olgular üzerine bina edildiği sürece hoş karşılanmamış ve yasaklanmıştır. Kur'ân'da belirtildiği ve yaşadığı toplum içerisinde “olumsuz asabiyet”le mücadele eden Hz. Peygamber'in sünnetinde örnek uygulaması görüldüğü üzere, İslam üstünlük taslamaya dayalı ve farklılıkları ön plana çıkaran mikro milliyetçilik gibi ırkçı düşünceleri olumsuz yönleriyle yasaklamıştır. Çünkü bu düşünceler Müslümanların birliğini ve bütünlüğünü bozduğu gibi huzur ve barışın da bozulmasına sebep olacak unsurları bünyesinde barındırmaktadır. Bununla birlikte insanların beraber ve yakın olmalarını sağlayan faktörler tümüyle kötülenmemiştir. Kur'ân'ın yaklaşımı açısından olumsuz asabiyetin yanında olumlu asabiyet de bir realite olarak ele alınmalıdır.

Yapılan araştırmalar sonucunda mikro milliyetçiliğin günümüzde olumlu olarak görülmesini destekleyen birçok yönün, Kur'an'ın beyanları ve Hz. peygamberin uygulamaları içerisinde de öne çıkarıldığı görülmektedir. Olumlu asabiyet ve ümmet bilinci olarak tarif ettiğimiz İslami kavramların ise mikro milliyetçilikten iki açıdan farklılaştığı söylenebilir. İslam insanlar arasında farklılık ve yakınlık vesilesi sayılan unsurları pratikte -mikro milliyetçilikte olduğu gibi- kullanmış olsa da onlara teorik açıdan kategorik bir anlam yüklememiştir. İkinci olarak ise “biz” bilincini sağlayıcı unsurları kendi sistemi içerisinde yeniden belirlemiştir. Kur'an, İnsanların birbirinden yaratılış açısından farklı oluşlarını ve bu farklılığın sebebini, insanların edinilmiş veya kazanılmış statüleri içerisinde ele almamıştır. Kur'an'da bu farklılıkların sebebi ilahi seçime ve takdire bağlandıktan sonra bu farklılığın kendisinden beklenen hikmet ve sonuç ise “tearüf”le açıklanmıştır. Müfessirlerin “tearüf” hakkında yaptıkları yorumlarda; bu kavramın insanın birey olarak kendisinden beklenen kulluğun yanı sıra içinde bulunduğu toplumu hatta bunların da ötesinde tüm insanlığı beraberce ilgilendirdiği görülmektedir. “Tearüf” kavramının bu kapsamı dolayısıyla sosyal bir varlık olarak öne çıkarılan insan, kendi yaratılışından beklenenin murad-ı ilahiye uygun olarak gerçekleşmesini “tearüf” bilinci ve pratiğiyle sağlayacaktır.

İslam'ın ırkçılık ve benzeri olgulara karşı “tearüf” bilinci ve pratiğinin sonucunda elde edilmesini hedeflediği olgular ve hayata geçirdiği çözüm yolları iki ana başlıkta ele alınabilir. Bunlardan birincisi kendini bir diğerinden üstün görme algısına bağlı olarak gelişen ırkçılık ve benzeri problemlerin her bir ferdin yaratılmış olma açısından birbirine denk ve kardeş olduğu, üstünlüğün ise takva ve benzeri Allah'a yakınlığı sağlayıcı unsurlarla olabileceği düşüncesidir. Bu çözüm yollarında biz ve öteki düşüncesinin varlığının inkâr edilmeksizin belirli bir sınırdaki tutulduğu ve olumsuz yönlerinden arındırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu unsurlar ise ayrı bir makalede ele alınabilecek hüviyettir. Kur'an'ın çözüm yolu olarak sunduğu ikinci başlıkta ele alınabilecek olgular ise insanlarda bir potansiyel olarak var olan ve din adına da kullanımı uygun görülen; biz ve öteki düşüncesinin varlığından beslenmektedir. Olumlu asabiyet olarak isimlendirdiğimiz “biz” bilinci üzerine bina edilen çözüm yollarından birisi ve belki de en önemlisi ümmet olma bilincidir. Ümmet olgusu, müntesipleri arasında eşitlik, kardeşlik, adalet vb. birleştirici ve ayrımcılığı reddeden temellere dayanmaktadır. Ancak unutulmaması gereken bir husus da diğer masum kavramlar gibi ümmet olgusunun da ırkçılık mülahazalarına açık yönlerinin bulunmasıdır. Nitekim ümmet olma konusunda aşırıya gidilmesi, haksız ve adaletsiz uygulamalara başvurulması, farklı içerikle ve isimlerle tanımlanabilecek ırkçılık temelli problemlere yol açacaktır.

KAYNAKÇA

- Abidoğlu, İ. (2015). Kur'an'da Toplumsal Farklılık. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Adler, A. (2014). Modern Psikoloji. İstanbul: Hiperlink.
- Aldemir, H. (2007). Kur'an-ı Kerim'e Göre İhtilâf. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ali, C. (2001). el-Mufasssal fî târihi'l-Arab kable'l-İslâm (4 b.). y.y.: Dâru's-Sakî.
- Âlûsî, Ş. M. (1415). Rûhu'l-meânî fî tefsîri's-seb'i'l-mesânî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Apak, A. (2004). Asabiyet ve Erken Dönem İslâm Siyasi Tarihindeki Etkileri. İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları.
- Apak, A. (2010). Şuûbiyye. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Cilt XXIX, s. 244-246). içinde İstanbul: DİA.

- Apak, A. (2016). İslâm'ın Irkçılığa Karşı Tutumu. Uluslararası Yanlış Algılar ve Doğru İslam Sempozyumu Bildirileri, (s. 271- 177). Şanlıurfa.
- Askerî, E. H. (t.y.). Cemheratü'l-emsâl. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Atalay, O. (1997). Bir Arada Yaşamın Kur'ânî Temelleri. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Belli, A., & Aydın, A. (2012). Yerel Demokrasi e Katılım: Kahramanmaraş ve Hatay İllerinin Karşılaştırılması. Kahramanmaraş: II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu.
- Boyacıoğlu, R. (2001). Hz. Muhammed'in Vahiy Öncesi Dönemi. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5(1), 5-22.
- Buhârî, E. A. (1422/2002). el-Câmiu's-sahîh. (M. Z. Nâsır, Dü.) Dâru Tavgi'n-Necât.
- Bulut, H. İ. (2002). Ümmet. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Cilt XLII, s. 308-309). içinde DİA.
- Cebel, M. H. (2010). el-Mu'cemu'l-iştikâkiyyü'l-müessal li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm. Kahire: Mektebetü'l-Âdâb.
- Chakraborty, A., & McKenzie, K. (2002). Does Racial Discrimination Cause Mental İllnes. The British Journal of Psychiatry, 475-477.
- Çağrı, M. (1991). Asabiyet. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Cilt III, s. 453-455). içinde İstanbul.
- Çağrı, M. (1997). Hamiyet. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Cilt 15, s. 481). içinde İstanbul: DİA.
- Çelik, A. (1994). Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Çetiner, B. (2002). Esbâb-ı Nüzûl. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Ebû Dâvud, S. b.-E.-S. (1992). es-Sünen. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Erginer, G. (2007). Etno-Kültürel Sınırlar Tur Abdin Süryanileri Örneği. Bilimsel Araştırma Projesi Kesin Raporu, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Fayda, M. (1993). Câhiliye. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Cilt VII, s. 7-19). içinde İstanbul.
- Ferâhidî, E. A. (t.y.). Kitâbü'l-'Ayn. (M. Mahzûmî, & İ. Sâmerî, Dü) Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hilâl.
- Gazzâlî, E. H.-İ. (ty.). İhyâ ulûmi'd-dîn. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Günaltay, M. Ş. (1926). Kable'l-İslam Araplar ve Tedeyyünleri. Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası.
- Hall, J. A. (2008). Milletleri Türdeşleştirmenin Koşulları, 21. Yüzyılda Milliyetçilik. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hanbel, A. b.-Ş. (2001). Müsnedu el-İmam Ahmed b. Hanbel. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Hindî, A. b.-M. (1985). Kenzü'l-ummâl fi süneni'l-aqvâl ve'l-ef'âl. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Horowitz, D. L. (1985). Ethnic Groups in Conflict. Berkeley: University of California Press.
- İbn Âşûr, M. T.-T. (1984). Tefsirü't-tahrîr ve't-tenvîr. Tunus: ed-Dâru't-Tûnusiyye.

Turkish Studies

- İbn Dureyd, E. M. (1987). Cemheretü'l-luğa. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn.
- İbn Fâris. (1979). Mu'cemu Mekâyîsi'l-luğa, Thk. , (y.y. : 1399/). (A. M. Harun, Dü.) y.y.: Dâru'l-Fikr.
- İbn Haldûn. (2014). Mukaddime. (S. Uludağ, Dü.) İstanbul: Dergah Yayınları.
- İbn Hişâm, E. M. (1955). es-Sîretü'n-nebevî (2 b.). Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî.
- İbn Kesîr, E.-F. (1999). Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm. (S. b. Sellâme, Dü.) y.y.: Dârün Tayyibetün li'n-Neşr ve't-Tevzi.
- İbn Mâce, E.-R.-K. (1975). Sünenu İbn Mace. (M. F. Abdülbaki, Dü.) Kahire: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabiyye.
- İbn Sîde, E.-H. A. (1996). el-Muhassas. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- İsfahânî, E.-K. H. (1992). el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân. (S. A. Dâvudî, Dü.) Dımaşk: Dâru'l-Kalem.
- İzutsu, T. (1975). Kur'an'da Allah ve İnsan. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Karakuzu, T. (2013). Mikro Milliyetçilik: Yugoslavya Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Kinânî, E. O.-C. (1423). el-Beyân ve't-tebyîn. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hilâl.
- Koçyiğit, H. (2010). Mekki Ayetlerde Sosyolojik Unsurlar. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Mikâtî vd. (2007). el-Kutûf min luğati'l-Kur'ân. Lübnan: Mektebetü Lübnân Nâşirûn.
- Montgomery, W. W. (1953). Muhammad at Mecca. Oxford University Press.
- Mustafa, İ., Zeyyât, A. H., Abdulkadir, H., & Neccâr, M. A. (t.y.). el-Mu'cemu'l-vasît. y.y.: Dâru'd-Da'veti.
- Müslim, E.-H. e.-K.-N. (1956). Sahihi Müslim. (M. F. Abdülbaki, Dü.) Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi.
- Nass, İ. (1964). el-Asabiyyetü'l-Kabeliyye. Beyrut.
- Nesâî, E. A. (1986). Sünenu'n-Nesâî (2 b.). (A. E. Gudde, Dü.) Haleb: Mektebetü'l-Matbuati'l-İslamiyye.
- Numânî, E. H.-D. (1998). el-Lübâb fi ulûmi'l-kitâb. (A. A. Abdülmevcud, & A. M. Muavvaz, Dü.) Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Okumuş, E. (2007). Hz. Muhammed ve Toplumsal Değişim. Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu, (s. 325- 338).
- Özcan, A. (2005). Milliyetçilik. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Cilt XXX, s. 84-87). içinde İstanbul.
- Özdeş, T. (2005). Kur'an ve Cinsiyet Ayrımcılığı. Ankara: Fecr Yayınları.
- Öztürk, Y. N. (1995). Kur'an'ın Temel Kavramları. İstanbul: Yeni Boyut.
- Pişgin, Y. (2002). İnsan ve Peygamber Olarak Hz. Muhammed. Ankara: Avrasya Yayınları.
- Pişgin, Y. (2014). Vahdet Bilincinin Kur'an'daki Temelleri. EKEV Akademi Dergisi(58), 21-40.
- Râzî, E. A. (1999). Mefâtihu'l-Gayb. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.

- Sarıcık, M. (2013). Şeytandan Günümüze Irkçılık. İstanbul: Nesil.
- Sıcak, A. S. (2013). Kur'ân Yorumunda Öznellik. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi , Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sıcak, A. S., & Çalışkan, N. (2017). Yeni Bir Dünya'nın Kur'ânî Umdeleri. *Turkish Studies*, 171-184.
- Sollors, W. (1996). *Theories of Ethnicity: A Classical Reader*. New York: New York University Press.
- Şentürk, R., & Canatan, K. (1999). Irkçılık. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt XIX, s. 124-131). içinde İstanbul: DİA.
- Şeriatî, A. (1997). *İslam Sosyolojisi* (3 b.). (K. Sökmen, Çev.) İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Şinkitî, M. E. (1415/1995). *Edvâü'l-beyân fi îzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Fıkr.
- Şirbînî, Ş. H. (2004). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm: es-Sirâcü'l-münîr*. (A. İ. Dimeşki, Dü.) Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Taberî, E. C. (1387). *Târîhu't-Taberî: Târîhu'l-ümemi ve'l-mülûk* (2 b.). Beyrut: Dâru't-Turâs.
- Taberî, E. C. (2000). *Tefsîru't-Taberî: Câmiü'l-Beyân an Te'vîli'l-Kur'ân*. (A. M. Şakir, Dü.) Müessesetü'r- Risâle.
- Tehânevî, M. b.-F.-H. (1996). *Keşşâfu ıstılâhâti'l-fünûn*. Lübnan: Mektebetü Lübnân Nâşirûn.
- Tirmizî, E. İ.-S. (1395/1975). *el-Câmiü's-sahîh: Sünenü't-Tirmizî* (2 b.). (A. M. Şakir, Dü.) Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi.
- Uyanık, M. Z. (2017). *İslam Hukukunda Hapis Cezası ve Hapishane*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- Uzun, N. (2002). *Kur'ân'da Ümmet Kavramı*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Vâhidî, E.-H. A.-N. (2005/1426). *Esbâbu nüzûli'l-Kur'ân*. Riyad: Dâru'l-Meyman.
- Yazır, E. M. (t.y.). *Hak Dini Kur'ân Dili: Türkçe Tefsir*. İstanbul: Eser Kitabevi.
- Zebîdî, M. b.-H.-F. (t.y.). *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. (Heyet, Dü.) Dâru'l- Hidâye.
- Zemahşerî, E.-K. M. (1407/1987)). *el-Keşşâf an hakâiki gavâmıdı't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîli fi vucûhi't-te'vîl* (3 b.). Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.